

П. Ю. ТОДОРОВ, ИЛИ ЗА ИДИЛИЯТА ДА ИМАШ ЧОВЕК В ПАРЛАМЕНТА

*Васил Т. Василев**

През годините на робството никой турчин не е имал право да живее в старопланинска Елена с жена си. И представители на господстващата вяра там не са се раждали. Съдбините на селището са в ръцете на местните чорбаджии. Влиянието им пред централната власт е изключително и неслучайно влиза в народното творчество:

„В Цариград цар Меджид царува,
в село Елена Михал чорбаджи чорбаджува,
хем чорбаджува, хем си князува.“¹

Юрдан Хаджипетков Теодоров (Тодоров), роден на 5 януари 1848 година, е сред младите сили на еленското чорбаджийство. Баща му – Петко Хаджитодоров, е от най-старите родове в Елена – на Топал Тодор, богат българин, който има търговски представител и във Виена, и щедро дарява народното училище в града, двете църкви, двата еленски манастира, Хилендарския манастир в Света гора. Майка му – Цона Николова Момчилова, е сестра на основателя на даскалоливницата в Елена, почитания от стотици велики българи възрожденски педагог и книжовник Иван Н. Момчилов.

Юрдан Теодоров започва образованието си в даскалоливницата и продължава в Робърт колеж в Цариград. Не завършва, защото силно влошеното здраве го връща в Елена, но изучава турски, руски, френски, английски, при възможност пътува извън България. В дома му се получават английският „Таймс“, френски и турски вестници, а в библиотеката му са книги на френски, италиански, руски и турски, както и почти всичко, появило се на български език.

Юрдан Теодоров привлича вниманието на турските власти и през 1876 година е избран за член на Търновския окръжен съд. Тази служба бележи и целия му 83-годишен живот. След потушаване на Априлското въстание младият българин е включен в състава на Извънредната комисия, която съди участниците във въстанието в Търновския санджак. „Почти всички процесуални и юридически формалности, приети от правните науки за общите съдилища, на практика там бяха съвършено из-

* Адвокат от София.

¹ „Ветите еленски чорбаджии“, народна песен. – В: Станев, Х. Еленски летопис. С.: „Баланс-М“ ЕООД, 2001.

менени и применяеми дори в противоположна смисъл², пише след Освобождението във „Възпоменания по въстанията в Търновския санджак през 1876 година и по съдението на българските въстаници в Търново“ Юрдан Теодоров. Извънредната комисия се оглавява от специалния пратеник на Цариград Али Шефик бей, който има два гласа, и включва още 14 души – седем турци и седем българи, всеки с по един глас при решаване на въпросите за виновността и наказанието.

Юрдан Теодоров приключва работата си в Извънредната комисия с убеждението, че е помогнал на мнозина от въстаналите да се спасят от бесилката, получава и признателност от част от оцелелите.

Нищо не помни обаче според написаното за осъждането на героите от Новоселското въстание (в Ново село, сега Априлци, Кръвеник, Батошево и Скандалото, Севлиево) Никола Дабев, Христо Филнов, Иван Преснаков, Ради Попмихов, Велчо Ночев и Павли Венков, обесени на три бесилки в Севлиево дни след обявяване на амнистията от султана.

Ярки са спомените на съдените въстаници. След излизането им от каушите и завръщането им от заточение и те описват събитията – турската разправа над тях, в която за „замазване очите на Европата“ присъстват и български първенци, със сигурност и Юрдан Теодоров³. Името на Юрдан Теодоров остава под смъртните присъди на Бачо Киро, Цанко Дюстабанов, Георги Измирлиев-Македончето, Стефан Пешев, Йонко Карагъзов, Тодор Кирков, Иван Семерджиев и др.

След Освобождението Юрдан Теодоров наследява огромно богатство, баща му умира през 1884 година, и има завидна политическа и обществена съдба. Потомъкът на Топал Тодор е първият кмет на Елена, година по-късно е губернатор на една от петте губернии в Княжество България – Русенската, при режима на пълномощията е член на Държавния съвет, изпълнява специални мисии, възложени му от короната и правителството – склонява големи групи турци от различни краища на страната да не напускат България, а като пълномощник на държавата изкупува земите на изселващите се турци от Кюстендилско, отказва постове на министър на финансите и министър на обществените сгради, десетилетия е в общинската управа в Елена и в ръководството на еленското читалище „Напредък“.

През 1867 година Юрдан Теодоров се жени за Роза Хаджихристова, дъщеря на хаджи Христо Хаджистоянов Михайловски, който е по-голям брат на Иларион Макариополски и на книжовника Никола Михайловски.

² Теодоров, Ю. П. Възпоменания по въстанията в Търновския санджак през 1876 година и по съдението на българските въстаници в Търново. Спомени. Статии. Писма. С.: Изд. на ОФ, 1990.

³ Лазаров, М. Девет глътки свобода. Варна: Книгоиздателство „Георги Бакалов“, 1982.

Имат четири деца – Петко, Христо, Никола и Мина. Най-малка е Мина, отишла си, преди да навърши 20-годишна възраст, но завинаги свързана с живота и поезията на Пейо Яворов. Христо зарязва математиката, завършва философия в Германия и години наред е професор по социология и философия в Софийския университет. Никола е единственият, който остава встрани от бремето на известността, гордостта на фамилията е Петко Ю. Тодоров, авторът на „Идилии“ и на класическите за литературата ни драми „Зидари“ и „Змейова сватба“.

Гордост, която за чорбаджи Юрдан Теодоров е свързана с много притеснения и какви ли не преমেждия. И то при положение че бащата нито за миг не оставя без грижи, наблюдение и съвети дори за по-дребните неща от живота децата си.

През 1894–1895 година Петко учи в Търновската мъжка гимназия „Св. Кирил“ и вместо уроците чете социалистически брошури и пише стихове, разкази, статии. Сянката на настойника проговаря в писмо от 14 февруари 1895 година:

„Петко! Ти ми се обеща, че ще оставиш настрана редакциите и други празни работи и ще са залувиш с изучаванье добре уроците си, но ти ме излъга; и аз имам лоши сведения за тебе. Ти не само не си учиш уроците, но даже и не ги поглеждаш... Аз не та проводих в Търново да са занимаваш с литература, но да учиш в гимназията...

Ако ти не са поправиш; по-после, наместо 6 месеци, може да останеш 2 или 3 години в дисциплинарната рота сълдатин, и наместо учен челяк, ще останеш размътен запъртък или проstack, което прочее ний не желайме за теб“⁴.

Резултатите от престоя на Петко Ю. Тодоров в Търново не са изненадващи. Бъдещият класик се сдобива с 8 двойки и 3 тройки, има „слаб“ по прилежание и намалено поведение, защото подстрекавал съучениците си да не отговарят в час по латински. На 1 юни 1895 година той напуска доброволно столицата на Второто българско царство.

В тефтера на чорбаджията годината е осчетоводена – „На син ми Петко за търновския вятър 1110 лева“⁵.

След Търново Петко Ю. Тодоров заедно с брат си Христо се озовава в... Тулуза, в Lycée Nationale. Продължава да изучава световната литература, дружи с руски емигранти, сближава се с Кръстьо Раковски, не пропуска книгите на класиците на социализма и все по-често и най-вече пише.

Вестник La Dеrеche публикува често материали на „специалния си кореспондент“ за България и Балканите и въпреки псевдонимите авторството на Петко Ю.

⁴ Теодоров, Ю. П. Цит. съч., с. 191.

⁵ Георгиев, К. Разговор с д-р Христо Тодоров – брат на П. Ю. Тодоров. – В. „Обзор“, 8.02.1936 г.

Тодоров не остава в тайна. Правителството на д-р Константин Стоилов забранява разпространяването на вестника в България, а народняшкият в. „Мир“ помества заплашително антрефиле срещу публициста, определен за „галеното дете на социалистическия журнал La Depeche“.

Развихрящото се волнодумство на Петко Ю. Тодоров стряска чорбаджи Юрдан и той не му го разрешава дори в личната им кореспонденция:

„Петко да не си позволява да ми пише таквизи остри писма и да се отнася благопристойно към неприкосновенната особа на Н. Ц. В. – нарежда бащата в писмо от 9/21 декември 1896 година до питомците на Lycee Nationale. Неща неприлични думи къмто никого, още по-малко към Княза. Мене сега ме подозират за опозиционер на правителството и възможно е някой служащ по пощата да наруши законът и да ми отвори писмото“⁶.

Информациите и съветите по „политическата част“ са разнообразени с препоръки за правилно учене, за здравословен начин на живот и за смислените начала на просперитета.

„Земнете предвид, че науката наведнъж не се надвива... Науката дожда полка-лека като я следува челяк постоянно...“ – пише на 31.03. /12.04.1897 година чорбаджи Юрдан до синовете си в странство⁷.

На 9.05.1897 година се сеща за друго: „Ваканциите се дават за почивка и разходки, а не за работа... Ще си облечете ветите дрехи за път, за да не цапате новите, и ще си дойдете и двамата и тук ще видим...“⁸.

„А пък аз съжалявам, че Петко си оставя работата и се впуска в политика и литература и така остава слаб по предметите си и си изтощава телесните сили... да се остави от тези социалистически идеи, за да не става предмет на поругание и на присмех – четем в писмо от 9/21.06.1897 година. – Не е социализма, който ще оправи света, но честността, законността, самостоятелния труд и спестовността... От хора хъшлаци и социалисти хаир не става, а тъй също от тирани и грабители“⁹.

Бащините съвети обаче не вразумяват бъдещия драматург.

През ваканцията на 1897 година Петко Ю. Тодоров се завръща в България, остава в Русе и заедно с братовчед си Иван Белинов поема редактирането на вестник „Законност“, който в очите на благопристойните граждани минава дори за „социалистически“.

На 3 срещу 4 декември 1897 година през нощта централните улици на града са облепени с „Възвание към русенските граждани“. Нападките към княза и правителст-

⁶ Теодоров, Ю. П. Цит. съч., с. 196.

⁷ Пак там, с. 200.

⁸ Пак там, 201–202.

⁹ Теодоров, Ю. П. Писма до двамата ми сина. С.: Карина М, 2005, с. 34.

вото на д-р Константин Стоилов не са спестени, обявено е провеждането на митинг в защита на поробените българи в Македония. На 7 декември същата година на трибуната в Русе пламенни речи произнасят Петко Ю. Тодоров, Иван Белинов, известният сиромасомил Спиро Гулабчев и още неколцина оратори. Покрай призивите за освобождение на Македония се говори за „свобода, равенство и братство“, иска се и оставката на правителството.

До Нова година авторът на възванието е разкрит, задържан и обвинен за престъпление по чл. 120, ал. 2 от Наказателния закон – за оскърбление на Негово царско височество Княза. Определена му е гаранция в размер на огромната за времето си сума от 5000 лева.

Провинението на непокорния младеж се свежда до едно-единствено изречение, посветено на Фердинанд – че „за трон и ордени неотдавна целуваше ръцете на цариградския сатрап“. Нещо, което е истина, защото при посещението на княза в Цариград не само става размяна на ордени – султанът награждава майката на княза, а Фердинанд – чиновници при турското комисарство в София, но българският държавен глава се покланя дълбоко и целува ръка на турския султан. За ужас и срам на своите поданици.

Истината обаче няма значение. Прокурорът В. Рашеев внася обвинителен акт срещу „обвиняемия Петко Юрданов Тодоров от гр. Елена, българин, православен, неженен, под съд не бил, за това че той с написаното си е оскърбил Негово царско височество Княза, като е приписал Нему, че за трон и ордени целувал ръцете на цариградския сатрап“.

На 3 март 1898 година, „в 3 часа после обед, пред една многобройна публика“, Петко Ю. Тодоров застава срещу състава на Русенския окръжен съд – съдиите Събев, Трайкович, Никола Ангелов и съдебните заседатели Тодор Бошков, Иван Георгиев, Кръстьо Мешков и Пенчо Няголов. Чорбаджи Юрдан не оставя детето си без грижи. Петко Ю. Тодоров е защитаван от деветима адвокати – Иван Белинов, д-р П. Стайков, Никола Мушанов, К. Панайотов, К. Пенчев, Д. Ненков, Илия Паликрушев, д-р В. Дончев и Димитър Лучников, които не само отстояват невинността на клиента си, но убеждават съда, че постъпката му е достойна за уважение.

Прокурорът Сокеров счита, че подсъдимият е виновен, и с доза съчувствие отдава всичко на младежките му увлечения и идеализъм.

Петко Ю. Тодоров не стои мирен и пред съда. Произнася пламенна, предварително подготвена и по-късно специално издадена в брошура защитна реч¹⁰. Покрай

¹⁰ Защитителна реч на П. Ю. Тодоров, произнесена пред Русенския окръжен съд при разглеждане делото по обвинението му в оскърбление на княз Фердинанда. Русе: Работническото дружество „Съгласие“, 1898.

Виктор Юго, Мартин Лутер, Ян Хус, Мирабо и Христос нарежда Васил Левски, Цанко Дюстабанов, Даскал Киро и завършва: „Най-сетне, господата съдии и господата съдебни заседатели, аз за правдата се борих, правдата ме хвърли на тая позорна, но понякога и славна скамейка и ако е нужда за правдата, аз ще навлека арестантската одежда. Ще ми се да вярвам обаче, че правдата и тук ще съумей, за да ме закрили“.

Съдебният състав оправдава Петко Ю. Тодоров, но освен закрилата на правдата съвременниците съзират и влиятелната сянка на грижовния родител – чорбаджи Юрдан П. Теодоров.

И... отново далеч от България. През 1998 година Петко Ю. Тодоров е в Берн, където записва право, но всъщност слуша лекции по литература и философия.

И редовно чете застигащите го навсякъде по света писма на баща му:

14/26.11.1898 год.

„Драгий ми сине Петко!

От писмото ти точно не можах да разбера какво се учиш, юриспруденция или литература; но чини ми се, че се мъчиш да изучиш и двете. Аз пак ще ти кажа да се предадеш само на едната наука и да я изучиш хубаво, защото, която хрътка гони два зайца не може да хване нито един...“¹¹.

16/28.03.1899 год.

„Запрещавам ти да харчиш мои пари, за да храниш чуждите хора. Ти немаш право да се разполагаш с чужд имот. Кога си спечелиш пари, тогава разполагай с тях. Иначе е безчестно...

А събрание от законите нема да ти пращам. Ти си отишел там да учиш немски език и науки, а не Бай-гановите български закони“¹².

27.03/9.04.1899 год.

„Получих писмото ти... от което виждам, че си бил много уморен от 3-часови неинтересни лекции, история на политическата икономия и облигационно право. Нужно е да ти напомня, че ако ти считаш уроците по предмета си за неинтересни, нема да научиш от тях нищо и напусто ще бъде да харчиш пари и да стоиш там. Челяк, който иска да научи нещо трябва да обикне предмета си и всецяло да се предаде за изучаването му. Но какво да му сторим, като това не е белетристика, политика или социализъм?

¹¹ Теодоров, Ю. П. Възпоменания по въстанията..., с. 206.

¹² Теодоров, Ю. П. Писма до двамата ми сина..., с. 42.

Наш Христа и него вятър го вее. Той понапустнал математиката и книговедението и се предал на философията. Това обаче няма да го огрей. Нямам време да харча луди пари за философ и даскал. Идващето лято ще си додете и двамата тука...“¹³.

През лятната ваканция на 1899 година Петко Ю. Тодоров е в България. Още е в плен на социалистическите идеи – сътрудничи на социалистическия вестник „Република“, издаван в Сливен с претенция да е „орган на българските републиканци“, от името на русенските социалисти изпраща поздравителна телеграма до VI конгрес на Работническата социалдемократическа партия, проведен в Габрово от 11 до 18 юли 1899 година, минава под стража пътя от Павликени до Севлиево.

На път за София попада на митинг против десетъгъка в Павликени и моментално се включва в мероприятиято. Прави опит да произнесе реч, но е арестуван и под конвой е „доставен“ в съда в Севлиево. За щастие, там съдия е приятелят му от Русе Иван Кирилов, сам автор на литературни произведения, и Петко Ю. Тодоров начаса е освободен¹⁴.

През юли 1899 година Петко Ю. Тодоров пристига във Варна и баща му веднага се обажда с писмо: „Ходи мирно и не дигай гюрултията по митинги, избори и събрания, за да не пострадаш нещо от полицията или шайките, които на този ред не се шегуват...“¹⁵.

После Петко Ю. Тодоров е в родната Елена и макар да твърди, че е заобиколен от „кекава младеж, която е пропита от дребосалъци“, държи сказки за любовта и за сензационната литература, иска разрешение да говори върху „съвременното обществено положение и пътят към бъдещето“, настоява читалище „Напредък“ да организира вечерни четения с образователна цел.

На 6 септември 1899 година младият писател присъства на заседание на управителния съвет на читалището. Предлага да обсъдят какви картини да красят читалищната зала и чак след бурни дебати получава думата.

Говори разпалено за „научното и морално значение на украсата на читалищното здание с картини и портрети“ и убеждава еленските интелектуалци, че не е пристойно портретите на „разни короновани глави – князе и царе“ да се държат в дружеството, защото монарсите не са принесли никаква полза на читалището и били изобщо всякога „покровители на мрака и реакцията“. Скандалът избухва, когато Петко Ю. Тодоров посочва портрета на „Н. Ц. В. Фердинанд I-ий, български княз“, провесен на централно място, и без притеснение заявява, че мястото на кобургот-

¹³ Теодоров, Ю. П. Възпоменания по въстанията..., 210–211.

¹⁴ Пенчо Славейков, П. К. Яворов, П. Ю. Тодоров в спомените на съвременниците си. С.: Български писател, 1963, 693–694.

¹⁵ Теодоров, Ю. П. Възпоменания по въстанията..., с. 216.

ския принц не е там, защото Фердинад е „австрийски агент в България“ и нищо добро не е направил нито за държавата, нито за читалището, та да търпят лика му напред залата. Предлага портретът на Фердинанд да се свали от стената и на нея да останат само образите на заслужилите за Отечеството – Христо Ботев, Васил Левски, Неофит Рилски, Хаджи Димитър и други. Настоява да се махне и портретът на руския император, а на мястото му да се поставят Пушкин и Толстой.

Председателят често прекъсва оратора, Петко Ю. Тодоров отвръща, стига до там, че го нарича „мерзавец“, и отказва да се извини. Срещу младия писател скачат баща му и брат му Христо, които го обвиняват, че е излъгал събранието, защото произнесъл политическа реч. Тримата продължават скандала помежду си на френски език, за да не бъдат разбрани от присъстващите, но се оказва, че местният им противник поп Калинкин поназнайва нещо от парижкото слово.

Когато страстите притихват, читалищното ръководство отхвърля предложението на Петко Ю. Тодоров за снемане на портретите на Фердинанд и на руския император. Чорбаджи Юрдан П. Теодоров обяснява на сина си присъствието на портрета на българския княз с дарението от 500 лева, направено от Фердинанд на града, а лика на руския император свързва с почитта на народа към освободителката Русия. Решено е все пак в читалището да намерят място и портретите на борците за национална независимост, а Петко Ю. Тодоров е порицан за „некоректното му поведение в заседанието“ и е призован занапред да е по-въздържан.

На следващия ден пред еленските първенци в общината Петко Ю. Тодоров потвърждава за всеобщо изумление, че това, което се носи из града за думите му, е вярно. Притесненията идват от Търново. Околийският полицейски началник Тумпаров изисква от читалището извлечение от протокола с изказването на Петко Ю. Тодоров и отговор кои от членовете са били „за“ и кои „против“ предложението на писателя¹⁶.

Чорбаджи Юрдан П. Теодоров действа решително. На 12 септември 1899 година синът му е изпратен в Русе, а на следващия ден тайно от полицията вече е на парахода за Виена. „Минах Видин, минах и Калафат, мила моя Райно, и вече скоро ще се отделим от лицето на България – пише на 13 септември Петко Ю. Тодоров до бъдещата си съпруга Райна Ганчева. – Но, ах... Боже мой, тъй страшно се притяга душата ми. Всичко е тъй смъртно, тъй разбъркано, тъй ужасно... Последните лица, които току-

¹⁶ Пенчо Славейков, П. К. Яворов, П. Ю. Тодоров в спомените на съвременниците си..., 627–628; **Георгиев, Л.** Петко Ю. Тодоров. С.: Наука и изкуство, 1963; **Тодоров, П. Ю.** Събрани произведения. Том III. С.: Български писател, 1958; **Тодоров, П. Ю.** Събрани съчинения. Том IV. С.: Български писател, 1981.

що видях бяха тъй бледи. Дойдоха да ме видят на парахода в Видин Найчо Цанов, Антон Страшимиров и цяла група приятели. И можеш да си представиш, скъпа ми, какви ужасни работи разправят – бой, убийства, арестувания, истезания и нечувани насилия се вършат в Видинско. Само днес са биле убити от стражари в Видинско 5–6 селяни. Разочарование и печал ги е обгърнала, а по-дълбоко тая печал се загнездя в сърцето на „лишния човек“ – на мен. Аз оставям България разбит, изтощен, с една скръб от съзнавано безсилие. Няма място тук за мен. Майка ми с сълзи на очи ми казва иди си, баща ми – повтаря същото... „Иди си, ти си лишен“, повтарят приятели и неприятели... „Не ни трябваш... Страшно и опасно е твоето слово“ – чуваш от всякъде. И щом впечатленията ми се обистрят, аз ще напиша един нов очерк от лични впечатления „Лишния човек“¹⁷.

Петко Ю. Тодоров продължава образованието си в Мюнхен и Берлин, а баща му – чорбаджи Юрдан П. Теодоров, започва битка синът му да избегне наказателна отговорност. Действа с познаване на съдебната система, проявява много такт и не се свени да използва всички – и писани, и неписани – пътеки за постигане на целта си.

След ново бурно заседание на 22 септември 1899 година ръководството на еленското дружество „Напредък“ решава да „отговори по какъвто начин намери за добре“ на исканията на търновския полицейски началник. Документите трябва да подготви... Юрдан П. Теодоров. Твърди се, че вместо автентичния протокол от заседанието на 6 септември 1899 година под диктовката на чорбаджията е подготвен нов протокол, който в доста смекчена форма представя изказването на младия Петко Ю. Тодоров. Полицията е крайно недоволна и от придружителното писмо на Юрдан П. Теодоров – от неговия засукан и съвършено неясен текст нищо не се разбира.

Въпреки това разследването тръгва, а ходът му е описан в продължаващата кореспонденция между бащата и сина.

18/30.01.1900 год.

„Няколко души получиха призовки от следователя, вика ги за 4 февруари в Търново да ги разпитва по Петковото предложение за портретите в читалището“¹⁸.

4/16 април 1900 год.

„Преди 5 дена бях в Търново. Ходих при помощник-прокурора да питам за Петкова процес как стои. Той ми каза, че делото е у втория съдебен следовател, нъ че той го е прочел, също е прочел и показанията на свидетелите, някои от които са показали напълно, т.е. как че Петко е нарекъл княза австрийски агент и пр. Помощник-прокурора е много любезно момче, той се чуди как е завел дело околийският начал-

¹⁷ Тодоров, П. Ю. Събрани съчинения. Том IV..., 102–103.

¹⁸ Теодоров, Ю. П. Писма до двамата ми сина..., с. 52.

ник за такава багатела, нъ сега вече делото веднъж постъпило там, трябва да се постъпи с него според реда. И тъй делото стои висяще до твоето завръщанье. Просрочване може да бъде след изтичане на 5 години. Затуй, аз като не искам да стои делото висяще, и като немах време сам да отида при следователя, помолих Гайдова да отиде той от моя страна при него и да го замоли да ти прати призовка, за да дадем показанията си писмено и тогава прокурора ще си направи заключението и ще го внесе в Окръжния съд, който ако те намира виновен ще му даде ход, ако ли не, ще го прекрати. Затова, възможно е да получиш тези дни призовка от следователя и ще трябва да отговориш, нъ внимавай да не влезеш с 2-та крака в капана. Затова отговори много вежливо и резервирано. Факта да откажеш не е възможно, ще го признайш, нъ кажи, че не си имал намерение да докачиш княза или когото и да било, нъ просто и чисто не си виждал за уместно щото портрета му да стои в читалището, тъй като там не е правителствено учреждение, както например в Россия, портрета на императора обязательно трябва да бъде окачен в правителствени учреждения, които работят в негово име, нъ в читалища, библиотеки, музеуми, манастири и пр. във все не е свободно да се окачва. Главната вина в твоето дело се състои в думите „австрийски агент“, които в показанията си до следователя можеш да замълчиш, или да кажеш, че под думите „австрийски агент“ ти си разбирал „носител на австрийската култура и цивилизация“, и най-сетне, че си готов да се явиш пред съдът, когато те повика. И по този начин, като си дадеш скромните показания, възможно е, прокуровството да даде заключение за прекращение на делото и съдът да го прекрати. Стига сега да не напишеш нещо остро и обидно за княза и тогава ще се уловиш още по-добре в капана. Повече е за вярване, че ако и да бъдеш предаден в съдъ, пак ще бъдеш оправдан от съдебните заседатели, нъ това са предположения само. Затуй отговори скромно и вежливо и не много дълго, защото в многоглаголанията стават погрешки“¹⁹.

7/19.06.1900 год.

„Аз одобрявам да си доди (Петко Ю. Тодоров – б. а.) и да напусне учението за 1–2 год. или завинаги, за да не си повреди здравието, но с условие щото тука да се не меси в никакви политически работи и да не държи никакви политически речи, а просто и чисто да си гледа здравието и разходките по чистия въздух. За заведеното против него дело, аз вярвам, че или ще го прекратят или ще го оправдаят, тъй като сега има нови хиляди дела от много по-голяма важност. Работите в България както виждате от вестниците от ден на ден се объркват. Причината е десетъка, безтактността на правителството, опозиционните вестници, които наместо да успокоят духовете,

¹⁹ Теодоров, Ю. П. Възпоменания по въстанията..., 219–220.

още повече ги раздражняват и хлапетиите от земеделските дружинки, които не знаят какво искат; в късо, никой не си знае работата, и тъй се раздуха таквази каша последствията, на която не може да се предвидят. В късо казано на зле отиваме и из ден в ден по на зле. Сега обявиха почти цяла източна България на военно положение, че и нашата мирна околия (на хакъ-ери); освен това, стесниха много свободата на печата, че ще видим какъв край ще земни²⁰.

Въпреки усилията на чорбаджи Юрдан П. Теодоров на 23 август 1900 година прокурорът Иван Филипов внася обвинителен акт в Търновския окръжен съд.

„Обстоятелствата по делото са:

На 6 септември 1899 год. в помещението на Еленското дружество „Напредък“ члена на това дружество – Петко Юрданов Тодоров, във време на заседание е предложил на разискване въпроса: какви картини трябвало да се държат в дружеството им и да красят дружествената зала. На дадената му дума от подпредседателя Кирчо Т. Кирчев, за да развие предложението си, обвиняемият Петко Юрданов Тодоров, след като говорил по възпитателното и художествено значение на картините и против монарсите, ликовете на които не трябвало да се държат в дружеството, защото те не били принесли никаква полза на читалището и били главните виновници за бедствията на народите, обърнал се после към лика на Негово царско височество Фердинанд I-ий български княз и казал, че мястото на кобургготския принц не било там, неговия лик не трябвало да се държи в дружествената зала, защото той бил австрийски агент в България и нищо добро не бил принесъл нито на държавата, нито на читалището, а в дружеството трябвало да стоят окачени портретите на заслужилите на отечеството лица, както и на читалището, като лика на Ботева, Левски и др. Всичко гореизложено се напълно доказва от показанията на разпитаните пред съдебния следовател свидетели: Кирчо Т. Кирчев, Марко Юрданов Марков, Борис Юрданов Марков, Петър Кирчев, Петър Драгостинчин и Юрдан Хвърлев.

Прокурорският надзор при Търновски окр. Съд, като взе предвид, 1) че от показанията на гореспоменатите свидетели се напълно установява, че обвиняемия Петко Юрданов Тодоров на 6 септември 1899 год. в заседанието на Еленското дружество „Напредък“ е задочно оскърбил и то на публично място Н. Ц. В. Фердинанд I-ий български княз, като го нарекъл австрийски агент в България, „кобурготски принц“, че не бил принесъл нищо добро за държавата и изказал съжаление, загдето между другите портрети в дружествената стая се намирал и оня на австрийския агент, т.е. на Н. Ц. В. княза, на лика на когото и сочил; 2) че с тези думи обвиняемия оронва достойнството на господаря на българската държава и го понижава пред обществото; 3) че това деяние на обвиняемия е престъпно и се предвижда и наказва по

²⁰ Теодоров, Ю. П. Възпоменания по въстанията..., с. 223.

чл. 120 от Наказателния закон; 4) че обвиняемия сам признава, че нарекъл Н. Ц. Височество княза австрийски агент и утвърждава, че той действително бил такъв.

За това и на основание чл. чл. 26, 291 и 292 от углавното съдопроизводство предава на съд обвиняемия Петко Юрданов Тодоров от гр. Елена, 21 годишен, българин, православен, неженен, студент на юридически факултет в гр. Берлин в Търновския окр. съд за съдениe при участие на съдебни заседатели и наказание по чл. 120 от Наказателния закон за това, че той на 6 септември 1899 год. публично и задочно е оскърил Н. Ц. Височество български княз Фердинанд I-ий във време на заседание на Еленското дружество „Напредък“, като го нарекъл „австрийски агент“ и други“²¹.

По това време Петко Ю. Тодоров е в България. Убеден е, че всичко по случая е уредено и нищо не го заплашва. Докато подготвя документите си за чужбина, в еленската община получава и обвинителния акт. И отново напуска родината си по спешност. Този път през Цариград.

Делото за поредното му провинение против „особата“ приключва задочно и с признаването му за виновен.

Обратният път на младия творец към България минава през затвора, но на сцената отново излиза грижовният родител – чорбаджи Юрдан П. Теодоров.

И този път успява по начин, уникален за българската парламентарна история.

На 22 февруари 1901 година Юрдан П. Теодоров прекрачва прага на Народното събрание. Като независим кандидат е избран за народен представител в Еленска околия. Участва в работата на правителственото мнозинство, подкрепя предложението за изправяне пред държавен съд на кабинета Иванчов – Радославов, гласува за възстановяване на общинския данък бач, настоява поземленият данък да е в максимален размер, но в същото време е против сключването на голям външен заем от правителството на Петко Каравелов и срещу предоставянето на тютюневия монопол в ръцете на чуждестранни компании.

На 12 март 1901 година в парламента се обсъжда законопроект за амнистията, внесен от министъра на правосъдието д-р Александър Радев. Предвидено е опрощаване на отговорността за престъпленията, включително и оскърбления на „особата“, свързани с борбата срещу възстановяване на десетъка от правителството Иванчов – Радославов, и за „всички престъпни деяния, извършени чрез печата или печатни произведения до 19 февруари 1901 г.“.

Но това са идеите на министъра.

Народният представител Юрдан П. Теодоров има други планове.

²¹ Тодоров, П. Ю. Събрани съчинения. Том III..., 335–336.

Първи се изказва Найчо Цанов и настоява законопроектът за амнистия да се приеме веднага на три четения по спешност. Това изстрелва на трибуната депутатата от Елена.

„Аз предлагам, на чл. 3 от този законопроект, който ще стане закон, една нова алинея в този смисъл: „Също така се дава амнистия на всички ония, които в заблуждението си са оскърбили устно или чрез печата свещената и неприкосновена особа на Негово Царско Височество Князът“ – заявява Юрдан П. Теодоров. Защото тук има хора, които, може би, устно са оскърбили Негово Царско Височество. Които чрез печата са Го оскърбили, те се опрощават; но вие знаете, че ние прекарахме един режим лошав, един режим тиранически, хората се събираха на митинги, правителството ги преследваше, депутации тук идваха при Княза...“.

Не се стърпява министър-председателят Петко Каравелов: „Това не се отнася тук – то е по десетъка само!“.

Но чорбаджи Юрдан усеща, че това е шансът да уреди проблемите на непокорния си син, и не отстъпва.

„Отнася се! – опъва се той на премиера. – Амнистия и по печата давате. И аз предлагам една алинея в тази смисъл, щото, като се амнистират всички ония, които са се провинили в бунтуване, и като се дава и амнистия за престъпленията по печата, също така да се амнистират и онези, които в заблуждението си или в отчаянието си, че не могат да намерят правда, може бити, устно са оскърбили Негово Царско Височество, и Той ще бъде милостив, да ги опрости по наше ходатайство... Имаше шпиони и ревностни чиновници, които са преувеличавали престъпленията и които до днес влачат селяните по съдилищата. Като даваме амнистия на земеделците и редакторите, нека дадем амнистия и на тия“.

Против е министърът на правосъдието.

„Аз една забележка ще направя на почитаемия Еленски народен представител – обяснява внимателно д-р Александър Радев. – И отвън ме запита дали се амнистират и лицата, които са нанесли оскърбление на Държавния Глава не само чрез печата, но и с други средства: устно, чрез ликове, чрез жестове и пр. Аз не си спомних наизуст законопроекта, за да му отговоря още тогава и казах, че може да се направи една допълнителна редакция в този смисъл. Сега, обаче, като преглеждам законопроекта, виждам, че и желанието на г. Еленския народен представител се изпълнява, удовлетворява се. И ето защо. Дава се амнистия за престъпни деяния извършени и наказуеми на първо място по чл. 120 от Наказателния закон, а чл. 120 от Наказателния закон гласи следущето (чете): „За оскърбления, нанесени на Държавния Глава лично или задочно на публично място и пр.“. Значи, обема и ония оскърбления, нанесени на Държавния глава по какъвто и да е друг начин, изключая начина чрез печата или

чрез печатни произведения, които пък се амнистират по чл. 3. Значи, по каквото начин да е било нанесено оскърблението на Държавния Глава, всичките тия действия се амнистират с настоящия законопроект, разбира се, ако са извършени по повод закона за десятъка. Желанието, прочее, на почитаемия Еленски представител е удовлетворено, защото законопроектът обема деяния, предвидени в чл. 120 от наказателния закон“.

Юрдан П. Теодоров има предвид друго, но, естествено, няма как да го каже в прав текст. В течение на плановете му е народният представител Димитър Ризов. Човек, който се познава лично с главния виновник за законодателната акция – Петко Ю. Тодоров, приятел на фамилията.

„Кога човек чете туй, що става в България, положително му се вие свят пред мисълта за бъдещето ни – пише на 14 юли 1899 година от Берлин Петко Ю. Тодоров. – Не стигаха шайките и насилията по изборите – те влязоха и в оградата на народното събрание. Те искат буквално нивелираниято в общия равнеж на всичко живо, боряще се и мислеще в камарата. И най-първата жертва на правителствената клика стана най-бодрия и енергичен народен страж – станяхте Вий, Господин Ризов! Да, Вие сте изгонени, като о п а с е н. Съзнанието на слабост в болшинството Ви дава още по-голяма вяра в личната Ви сила, мисля. Вие изпълнихте доблестно Вашия дълг – сърдечен Ви поздрав“.

Димитър Ризов тълкува предложението на Юрдан П. Теодоров и, естествено, пази мълчание по случая, за който е предназначена добавката към законопроекта за амнистията: „По законопроекта за амнистията, г. Юрдан Теодоров изказа едно мнение, за да се опростят всички оскърбления против Особата на Княза, извършени устно, а г. Министърът на Правосъдието отговори, че чл. 120 от Наказателния закон обгръщал бил и това. Обаче това не е туй, защото чл. 1 говори за престъпления, извършени по повод създаването на закона за десятъка, а престъпленията, за които говори г. Теодоров, са извършени – аз зная няколко такива случаи – преди издаването на закона за десятъка. Ето защо, аз бих молил г. Министра на Правосъдието да се съгласи да се прибави една забележка в закона, която да обгръща и тия престъпления, а не да се осламяме на обясненията, които той дава, защото от опит знаем, че съдиите не държат сметка за тях“.

Министър д-р Александър Радев отново взема думата и този път категорично е против: „Г-н Ризов – моля и г. г. народните представители – аз не съм разбирал никога и за престъпления, извършени чрез оскърбление на Държавния Глава във от повода и изпълнението на закона за десятъка. Туй щото, аз разбрах г. Теодорова туй, че има мнозина селяни, които по тоя случай са оскърбили Държавния Глава. (Димитър Ризов: „И по-рано има!“) Аз не разбирам туй, защото аз не внасям обща

амнистия, а внасям амнистия само за земеделците... по повод закона за десетъка. Ако има хора, които са оскърбили Държавния Глава не по този случай, а когато са гуляли някъде и не им се харесвали някои работи, такива хора няма да се амнистират. Тъй щото, не разбирам амнистия на тия лица, когато са извън повода за десетъка. (Димитър Ризов: „За печата дават!“) Престъпленията по печата са от друго естество: има друго значение престъплението по печата и чрез печата. А защото някой седял в кръчмата и псувал Държавния Глава, за това не разбирам да се дава амнистия. (Димитър Ризов: „И то е политическо престъпление!“) Не е. Съвършено други са критиките на известни политически деяния. Ами тия работи ние ги знаем как стават в България... Тъй щото, аз настоявам само тъй да се разбира статия 120 – за оскърбление на Държавния Глава, по повод изпълнението, въвеждането и прилагането на закона за десетъка, а не и други престъпления“.

Каузата на чорбаджи Юрдан П. Теодоров за спасяване на „лишний човек“ изглежда провалена, но само на пръв поглед. Предстои второ четене на законопроекта и дните до него еленският първенец използва за уреждане на проблема. Стенографските дневници на XI Обикновено народно събрание разкриват, че при новото гледане на законопроекта за амнистия министърът на правосъдието е наясно с конкретния случай, за който трябва да се нагласи амнистия.

На 19 март 1901 година след гласуване без обсъждане на чл. 3 от законопроекта за амнистия: „Дава се амнистия за всички престъпни деяния, извършени чрез печата или печатни произведения до 19 февруарий 1901 г.“, думата взема Юрдан Теодоров: „Има да предложи това: „Също така се дава амнистия на всички ония, които устно или чрез печата са оскърбили Държавния Глава“ – на това основание, защото, както знаете, преминахме лоши времена, военно положение, и всички хора не бяха зрители на Дуран-Кулак и Тръстеник, за да видят тия работи а и отвън са критикували... Сега по печата всички престъпления и оскърбления се прощават, но има хора, които и устно, може би, понеже прекарвахме такива сложни времена, да са казали някоя докачителна дума за Особата на Княза, и затова справедливо е и те да се амнистират, защото печатът изказва мнение в по-голям кръг, а пък някои човеци, като прекарвахме тия времена, при които министрите зле бяха съветвали Негово Царско Височество да запрети митингите, да не приема депутации и Той не ги приемаше, може в един по-малък кръг да са казали нещо. Та, за да се забрави всичко това, предлагам да се приеме тази редакция“.

Докладчикът Никола Попов не е в „заверата“ и повтаря вече известния аргумент на министъра на правосъдието от първото четене на законопроекта: „Аз смятам, че онова, което иска г. Теодоров, е предвидено и прието в закона с чл. 120“.

Юрдан Теодоров веднага възразява, че не е така, но ролята на главен говорител, за да не се привлича вниманието към конкретно заинтересуваните, поема Димитър Ризов:

„Г-да народни представители! За тая прибавка на г. Теодорова и завчера се говори. Тя не се разбира от чл. 120, защото тя не е от последствията от закона за печата, нито пък от закона за десетъка; не се разбира и по чл. 3, защото устно е извършено престъплението. Г-н Министърът каза, че такива престъпления не трябва да се опрощават. Аз мисля, че ще попаднем в противоречие, ако не ги опростим. Защото, ако сме опростили престъпленията против Особата чрез печата, извършена в много по-широк размер, съгласете се, че няма никакъв смисъл да не опростим оскърбленията в крайно ограничен размер, каквито са тия, които г. Теодоров разбира. Аз моля г. министра да се съгласи, но само да се направи един нов пети член, защото четвъртият е тясно свързан с третия“.

За всеобща изненада министърът на правосъдието д-р Александър Радев вече е категорично „за“. Оказва се дори, че разполага и с готов текст по предложението на „многоуважаемия Еленски народен представител“.

„Г-да народни представители! – заявява министърът. – Г-н Теодоров е прав в желанието си, да добави един член към закона за амнистия: да се амнистират и ония, които са нанесли оскърбление върху Особата на Държавния Глава. По чл. 120 не може, защото там се говори за престъпления по закона за десетъка, а пък желанието на г. Теодорова е да се опростят и ония, които са оскърбили Държавния Глава, по причина на други събития, а не по този повод. Нищо нямам против приемането на това, щом Негово Царско Височество с утвърденето на доклада за внасянето на този законопроект, като се съгласи да се амнистират и престъпленията, извършени по статия 120, много по-тежки от ония, които визира амнистията на г. Теодорова, и всички печатни даже, които се разпространяват в по-голям кръг, отколкото едно оскърбление станало в кръчмата пред двама-трима. Тъй щото, няма да е против волята на когото и да е, да се даде тази амнистия. За това нямам против нея нищо, но трябва редакцията да се поправи... и да стане това в особен член, защото няма никаква свързка с другите. Може да се каже така: „Чл. 5. Също така се дава амнистия на всички ония, които“ – не устно само, защото може да има оскърбления и чрез мимика и чрез други действия – „по какъвто и да е начин са оскърбили задочно Държавния Глава“. Трябва да турим и думата „задочно“, за да се по-добре разбира. Вече тогава думите „чрез печата“ нямат смисъл, защото престъпленията чрез печата се амнистират по чл. 3. Така щото, да се приеме тази редакция“.

Минути след тези изказвания току-що формулираният нов чл. 5 от законопроекта за амнистия е гласуван на второ четене. На 21 март 1901 година зако-

нопроектът за амнистия минава на трето четене без разисквания, одобрен е с указ на княза и на 28 април същата година излиза на страниците на „Държавен вестник“.

Петко Ю. Тодоров може да се завърне в родината си. Не спира с пътешествията си зад граница, но чувството, че е „лишен човек“, вече не го спохожда. Твори активно и завинаги остава в редовете на класиците на българската литература.

Очевидно уреждането на лични проблеми по законодателен път може и да е полезно. Дори за България.